

Tüskés Tibor: Nagyváros születik

„A város tehát lényegében piac, mindennemű szellemi és testi, erkölcsi és anyagi javak piaca, és létét egyedül az a körülmény okolja meg, hogy az ember minél szorosabb kapcsolatban, minél nagyobb közelségben kíván élni mindazokkal az embertársaival, akikre boldogulása érdekében szüksége van.”

GRANASZTÓI PÁL:

A városok sorsa a huszadik században.

Vajon kinek szól, kiket is érdekelhet elsősorban egy Pécsről írott könyv? A pécsieket, akik kíváncsian keresik benne az ismerős, kedvelt, unt vagy éppen utált utcákat, házakat, arcokat? A Pécsről származottakat, akik meghatódottan kutatják benne ifjúságuk emlékeit? Vagy azokat, akik — elszármazottakra és elszármazott-jelöltekre oly gyakran jellemző — dühvel kérik rajta számon saját „pécsiségüket”? Vagy tán a Pécs-barátokat, akik elég sokan lehetnek szerte az országban, mert amint Tüskés Tibor — számokkal bőven, de okosan élő — könyvéből megtudjuk, „Pécs ma a negyedik leglátogatottabb helysége az országnak ... 1970-ben egyedül Budapestről, az Engels térről 993 autóbusz-különjárat azért indult el mintegy harmincezer utassal, hogy egy napra vendégeket hozzon Pécsre.” Volnának hát elegendő, akiket a könyv mintegy „hivatalból” vagy „hobbiból” érdekelhetne. Tán öreajuk gondolt Hajdú Ráfis Gábor is, amikor értékelő és rokonszenvvel megfogalmazott bírálatában azt jövendölte, hogy Tüskés Tibor könyve nem fog országos feltűnést kelteni.

Csakhogy ez a könyv elsősorban nem a pécsieknek, Pécsről elszármazottaknak és Pécs-barátoknak szól, s éppen ezért nagy baj lenne, ha nem keltene országos föltűnést. A könyvben ugyanis jellegzetesen országot-népet érdeklő kérdésekről van szó; Tüskés fegyelmezett szenvedéllyel sorakozó mondatai mindnyájunk érdeklődését igénylő gondokat és lehetőségeket tárgyalnak meg.

Ámde ez nem úgy értendő, mintha Pécsben Tüskés a modern magyar nagyvárosképződés valamiféle „modelljét” találta volna meg. A modell kitűnően bevált módszer az ember és a természet viszonyát vizsgáló tudományokban, de az ember és a többi ember szövevényes kapcsolatait keresőnek többnyire csak a szemét köti be. Tüskés ellenben tágra nyitott szemmel keresi-kutatja mindenütt az emberi kapcsolatokat, s így az ő városa valóságos és tényleges Pécs, nem pedig holmi elvont Pécs-modell. A pécsiek meglelhetik benne jól ismert városukat — még a hajdani bordélyokat és a híres beszakadó pincéket is —, az elszármazottak álmaikat, a Pécs-barátok pedig a mediterrán atmoszférát. Ez a város Tüskés könyvében konkrét hűs-vér-kő-szén Pécsként válik országos fontosságúvá. Azt mutatja meg, hogy miféle hely és szerep jutott Pécsnek, milyen rangot vívott ki magának a honi városfejlődés dinamikájában. A magyar urbanizálódás simának éppen nem mondható múltjából és jelenéből tár föl egy nagyon fontos fejezetet, s Pécs — a valóságos Pécs — lehetőségeit és jövendőjét elemezve a honi városok várható urbanizációs tendenciáit villantja föl. De sohasem általánosít. Nem bízik különben sem az átlagokban; meszterien kezelt statisztikai adatait is minduntalan félreolja és aprólékos gonddal haj-

lik az egységek és az egyedek: házak, utcák, üzemek, gépek, munkások, tanárok, tisztviselők, háziasszonyok sorsa és gondjai fölél.

Már bevezetésképpen így vázolja néhány vonallal a város történetét; nagy európai összefüggéseket szembeesít kicsiny egyéni életek valóságával. Köteteknél jobban megérteti néhány oldalon, hogyan vált az olasz-dalmát kultúrvilágba tartozó magyar reneszánsz kisváros a török uralom és a pusztító Habsburg-reconquista után szabályos német városkává, hogy azután negyvennyolc tüzeben és a polgári iparosodás kohójában megmagyarosodjék, ám sosem annyira, hogy ne lennének még ma is jelen benne „a nemzetiségi múlt emlékei”. „A különbségek nem szűnnek ellentéteket. A változatok összhangja egységessé, frissé, vállalkozó kedvűvé teszi az embereket... A színek és árnyalatok változataiból a sváb szorgalom és rendszeret, szervezettség és összetartás a legszembetűnőbb.” És testközelséget tisztelő módszeréhez híven azonnal példát is említi, a „kijelhetetlen, mássalhangzó torlódásos, egy szótágas” nevű szomszédja kertjét: „A gondosság, a rend, a szorgalom élél jelképe ez a kert.” Érdemes ennél az apróságnál még a recenzióban is elidőzni. Mert amíg és ahol nemzetiségi kérdéssről ilyen nyíltan, becsületesen és nyugodtan szólni nem lehet, addig és ott szocializmusról sem lehet szó. S Tüskés egy percig sem titkolja, hogy öt kizárólagosan a szocialista városfejlődés lehetőségei és gondjai érdeklék.

Eppen ebből a szempontból tanulságos és példaként kínálkozó Pécs fejlődése. Pécs ugyanis a felszabadulás óta nőtt nagyvárossá; lakosainak száma az utóbbi negyedszázad alatt kétszereződött meg s érte el napjainkra a 150 000-et. Méghozzá egyetlen faluska hozzácsatolása nélkül. S ezzel a gyors növekedéssel egyedül áll a magyar nagyvárosok felszabadulás utáni történetében. Debrecen és Szeged már régebben is nagyvárosok voltak, Miskolcot a környező települések is növelték. Pécs döntő urbanizációs jellegváltozása teljes egészében a szocialista építés időszakában zajlott le.

Ezért is foglalják el Tüskés könyvében a legnagyobb helyet a *szocialista* iparítás és ipartelepítés kérdései. A jelző itt annál is inkább hangsúlyozandó, mert Tüskés sohasem áll meg az ipar struktúrájának és szerkezeti változásainak az ismeretelésénél. Regisztrálja persze ezeket is, olykor szinte iparstatistikushoz illő alapos-sággal és szakértelemmel. Részletesen elemzi például, hogy miféle átcsoportosításokat és beruházási változtatásokat kívánt a szénbányászat hirtelen csökkentése a hatvanas évek közepén, majd meg milyen gondokat okozott lassú újrafeljesztése a hatvanas évek vége óta. Okosan érvel a gépipar és az élelmiszeripar elengedhetetlenül szükséges és gyors fejlesztése érdekében, megérteti a könnyűipar szerepét és pécsi települési különlegességeit. Módszeréhez híven mindenütt a konkrét részletekre épít beleértve a munkaerő kérdéseit is: a vándorlást, a letelepülteket, ingázókat és a városba kívánczók helyzetét, a kereseti lehetőségeket, a termelékenységet, a munkafegyelmet, a szakmunkásképzést és utánpótlást. De sohasem áll meg ezeknél a részleteknél. Az elemzések kategóriái megitt embereket keres és talál, sorsokat ír le. Külön vizsgálja a keresetek egyre jobban széthúzódo spektrumában a fölül, középpütt s legalul elhelyezkedőket. Megkeresi, mire fordítják nagy, közepes és kicsi jövedelmüket az emberek; az emelkedő életszínvonal — és az emelkedő árak — imponáló átlagai megett meglátja ruházódásuk, étkezésük, lakásuk, életük különbségeit. „Hozzádifferenciálja” mintegy az életmódokat és megélhetési lehetőségeket a differenciáltan emelkedő életszínvonalhoz. S ez alapvetően fontos része könyvének, hisz az emelkedő átlagok fényében oly könnyű szemet hunyni a szélsőségekre. Kell tehát a nyomatókos figyelmeztetés: „A város társadalmának peremén számosan élnek szegények, alacsony jövedelműek, többgyermekes családok, nyugdíjasok.” Vajon tudjuk-e, tudjuk-e *elégg*, hogyan élnek? „És a jómódúak, a szükségleten felül költekezők, a hirtelen meggazdagodók? Akiknek fogalmuk sincs arról, hogyan él egy öttagú család egyetlen keresetből?” Tüskés Tibor nem dől be a tetszetős lángossütő-romantikának, megpróbál — persze nem sok eredménnyel — behatolni a kacsalábon forgó újonnan épült exkluzív Mecsek-lejtő villák titkaiba. Több sikerrel jár utána az egyszerű jómódúak és közepes keresetűek pazarlásának, a kukába kerülő kenyérnek, a növekvő fogyasztás visszáságának. S megitt — noha ízig-vérig

Pécsre áll — nemcsak Pécsre érvényes, amit megállapít: „Nem a kínálat és a fogyasztás növekedésével van baj, hanem a fogyasztói szemlélet terjedésével, az igények mértéketlen elharapózásával. ... Azzal a szemlélettel van baj, amely az emberben csak fogyasztót lát. Azzal van baj, aki azt mondja: Elégítsük ki az igényeket, mert ezzel újabb igényeket ébresztünk.” De hát „...baj az, ha az emberek hűtőgépet, centrifugát, téliszalámit, sört, autót vásárolnak? Természetesen nem. A baj az, ha csak ezt vásárolnak. Márpedig Pécsett a fizetések nagy részét a kereskedelem nyeli el. Pécsert mossa az országos átlag fölött költenek az emberek.” Az életszínvonal emelkedése nem ébreszt önműködően emberi s kulturális igényeket. „A jólét és az értelmes élet nem mindig azonos. A magasabb kereset nem jelent automatikusan magasabb életformát. A több fogyasztás nem eredményez szükségszerűen nagyobb szocialista tudatosságot. Nem biztos, hogy a fejlettebb technika értékesebb kultúra hordozója.”

A tudás és a művészet műhelyeiről külön fejezet szól a könyvben. Tüskés regisztrálja a kulturális hagyományokat, megemlíti a fontosabb kutató- és felsőoktatási intézményeket, iskolákat, múzeumokat. De — s ez nem eléggé becsülhető érdeme a könyvnek — határozottan szembeszáll a lagymatag „kultúrváros”-hangulattal. Tudja, s ki is meri mondani, hogy a művelődési intézmények nem teremtenek automatikusan műveltséget. Ezen a kényes és bajosan áttekinthető területen sem dől be a számok — és a tekintélyek — varázsának. „Baranyában nyolcszáz (!) tudományos kutató tevékenykedik. Egy újabb, szigorúbb vizsgálat szerint Pécsett száznolevan tudós működik. ... Nem sok egy kicsit ez a szám?” — kérdezi. És megint nemcsak Pécsre érvényesen állapítja meg, hogy „...a nagyváros, a távlati kutatási tervek, a tudományos centrum igénye a szellemi élet területén egy sor vadhatást táplál. Földuzzad a tudományos intézmények létszáma. Divat lesz a tudományos ülésszak, a szimpozion. Fölbukkannak emberek, akik nem azért szerzik meg a tudományos fokozatot, hogy kutatómunkát végezzenek, hanem azért, hogy a magasabb állás betöltéséhez presztízzsel rendelkezzenek.”

Regisztrálja persze, hozzáértéssel és szeretettel, kultúránk pécsi vagy Péccsel összefüggő nagy eredményeit és neveit is — milyen remek vázlatot rajzol például néhány mondattal Csorba Győző Péccsel összeforrott kristálytiszta lírájáról —, de szükségképpen és szándékosan röviden, mert a műveltségben is elsősorban azokat a vonásokat keresi, amelyek a városfejlődés dinamikájával függenek össze, segítik vagy gátolják a szocialista nagyváros megszületését. És ebben a szélesen és dinamikus felfogott értelemben a műveltség kérdései egyáltalában nem korlátozódnak a kultúra műhelyeire, s ennek megfelelően tényleg át meg át is járja a tárgyalásuk az egész könyvet. „A város — vallja Tüskés — mindenekelőtt életforma kérdése, s a városi életformának nemcsak az anyagi lét, hanem a tudati szint is az alkotóeleme.” De ez a tudati szint, a szellemi, az erkölcsi javak piaca, hallatlanul nehezen leírható jelenség, és egyszerű formulákra sohasem redukálható. Tüskés szociográfusi remekléseinek egyike, hogyan ismételtlen s mindig más aspektusból vissza-visszatér reá, míg végül az olvasó az összerakódó részletek spirálisain haladva leolvashatja a társadalmilag kódolt és többnyire rejtett jelenségeket. Megmutatja például, hogy ártatlannak tetsző szokásokban és szórakozásokban — étrendben, doktori címekben, y-osításokban, kutyatartásban, autókázásban, vadászatban, protokollá üresedő vernisszázsban — miként örödnék vagy termelődnék újra dzsentroid pózok, meggyeszer a „szocializmus” ürügye alatt. Lefrja, értelmezve és kiegészítve a baleseti statisztikákat és a forgalmi kimutatásokat, a közlekedéstechnika veszedelmesen alacsony szintjét s elmaradottságát. Reámutat az okára is: „...az általános emberi kulturáltság hiánya... Nemcsak a gépet kell »kezes állattá« szelídíteni. Az embernek is domesztikálnia kell a gépekhez.” Beszél nyíltan és prűdériamentesen, megértően és rokonszenvesen a város szexuális fölzsabadultságáról. Az pedig valóságos szociopszichológiai minta lehetne, hogyan tizenhat-tizenhét éves pécsi diáklányok dolgozataiból levezeti a modern nagyvárosi lakosok erős és természetes természetvágtyát. És persze ezt az igényt is szembesíti a megvalósult, megvalósítható és elrontott lehetőségekkel. Regisztrálja — kell-e ismételn, hogy nemcsak Pécsre érvénye-

sen — az urbanizációs természetpusztítás korlátozottságait. „A tisztások autóparkolóvá alakulnak. A város fölötti erdőben tanyát vert a szórakoztató ipar. A fák közé vidámparkot, állatkertet, úttörővasutat építettek, s mindezt együttesen — a Kodály Zoltán zenéjét és nyelvtisztító mozgalmát tisztelő városban — Mecseki Kultúrparknak keresztelték el.” Hát akkor már csakugyan inkább a Fekete Lány, aki „... a Nádorban ledobja magát a plüsszékre: — Srácok, de megtömték az este...”

Még egy csomó anomáliát és gondot felsorol Tüskés, arcokat és beszélgetéseket villant föl, de nem azért, hogy megrendezze Pécsert az „urbanizációs ártalmak” városzociológikából jól ismert divatbemutatóját. Őt most sem az ártalmak, anomáliák, deviáns magatartások érdeklik, hanem újból s mindig az emberek: „... őszinték és képmutatók, erősek és gyöngék, bűnnel és erénnyel vegyest...” Az ő átalakulásukat kutatja, az érintkezés és kapcsolatteremtés megváltozott formáit nyomonza a modern városi közösségben. Fölfedezi — s megint nemcsak Pécsre érvenyes jelleggel —, hogy a modern nagyvárosi élet egyik fő vonása: „... kapcsolatókat kínál anélkül, hogy az ember fölfedné személyiségét”, s következőképpen „... a szóbeli és egyedi kommunikáció helyébe az írásbeli és a közösségi kommunikáció lépett.” Éppen ezért s így érthető például, hogy bár a régi pécsi életnek teljesen és visszavonhatatlanul vége, „... a régi Pécsről az emberek tudatában élő kép ma is segíti a városiasodást.”

Az érintkezés- és kapcsolatteremtés közösségivé válásával hatalmasan megnőtt a tudati tényezők szerepe, de megfordítva is érvényes a tétel: a modern nagyvárosi tudat kialakításához és életéhez nélkülözhetetlen az egészséges és teljes értékű írásbeli és közösségi kommunikációs struktúra. S itt újból roppant lényeges ponthoz, az egész könyvön végighúzódo, folyton ki-kibukkanó s ismételtlen megtárgyalt témához érkezünk: „Mekkorának kell lenni Magyarországon — fogalmazza meg frappánsan egy helyütt Tüskés a témát — egy vidéki városnak ahhoz, hogy az írónak kiadót, a muzsikusként zenekart, a színésznek filmszerepet, a festőnek vásárlást tudjon biztosítani? Kétszáz-háromszázezer lakosúnak? De akkorra már Budapest is hárommillió lelket számlál!” De Tüskést soha el nem ragadja a divatos — és leghangosabban gyakran épp Pesten prédikált — Budapest-ellenesség. Tüskés — ha érezhető is tán fogalmazásában itt-ott kicsi jogos türelmetlenség — mindig józanul mérlegel. „Közismert — írja —, a főváros mellett nálunk nem alakult ki úgynevezett ellenpólusváros, mint amilyen Jugoszláviában Belgrád mellett Zágráb, Romániában Bukarest mellett Kolozsvár, Lengyelországban Varsó mellett Krakkó. Pécs a jövődö huzonöt-harminc évben sem válik úgynevezett ellenpólusvárossá, a főváros versenytársává.”

És tegyük tán hozzá: nincs is reá semmi szükség. Az ellenpólusváros ugyanis tipikusan tizenkilencedik századi képződmény, tizenkilencedik századi gazdasági és kulturális körülmények hozták létre. Budapest maga is tipikus ellenpólusvárosként nőtt óriássá, Bécs versenytársává. A mai, városhálózatokban gondolkozó urbanisztikában azonban semmi jelentősége sincsen az ellenpólusvárosoknak. A városhálózatokat gazdasági, kommunikációs és kulturális áramlások gazdag és szabad folyása élteti, s a centrumoknak önmagukban ugyanúgy nincs többé semmi értelme, mint a vezetőkeiktől megfosztott centráléknak. Pécs — és Debrecen, Szeged, Miskolc, Győr, Szombathely s mindahány eleven városunk — növekedése és gyors fejlődése Budapest léteéréke. S itt nem az a lényeg, hogy van-e Pécsert — vagy Debrecenben, Szegeden, Miskolcon — önálló könyvkiadó vagy írócsoport, akadémiai csoport, tévéadó vagy sincsen; az a lényeges, hogy kétszáz kilométeres sebességgel járó expresszvonattal lehessen utazni egyik helyről a másikra, s a gondolat — vagy legalábbis a fény — sebességével lehessen értesülni a városhálózat minden egyes pontjának eredményeiről, gondjairól, terveiről, esetleges jogtalanságokról, a szellem elleni vétésekről. S ne csak értesülni lehessen gyorsan és hatásosan, hanem tenni is. Tudni egymásról, s helytől függetlenül óvni, nevelni, becsülni, ellenőrizni egymást szabadon és a sokféleség összhangját élvezve. Ez az új városhálózat értelme és földadata, kivált a mi szocialista világunkban. Hiszen — summázza könyvét Tüskés — „... a

szocialista város alapja az ember. Annak kulcsa, hogy milyen lesz a szocialista nagyváros, abban van: milyen lesz a szocialista ember.” Tüskés Tibor könyve maga is kulcs ehhez a kulcshoz, valódi fölfedezés. S nemcsak a sorozat címe szerint, hanem szó szerint is: „Magyarországé”. Mert Veres Péter nagy eligazító könyvei és írásai óta aligha jelent meg könyv, amely annyira országban-népben gondolkozott volna, mint Tüskés Pécsről írott könyve. Országos elismerést, vitát kellene tehát produkálnia, mert „...az is provincializmus, ha a valóságos érték nem kapja meg a megillető elismerést”! (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. „Magyarország felfedezése”-sorozat.)

VEKERDI LÁSZLÓ

Képzelt riport az erőszakról

DÉRY TIBOR : A FÉLFÜLŰ

Az új Déry-könyv, *A félfülű* is „képzelt riport”, mint az amerikai popfesztiválról szóló regény. Meséje a valóságból merít, akármilyen különös is. Nem olyan régen járta be a világsajtót az a szenzációs hír, hogy Paul Getty amerikai olajmilliárdos unokája Rómában emberrablók fogságába esett. A rablók hatalmas váltásdíjat követeltek, s minthogy a fősvény nagyapa vonakodott rendelkezésükre állani, szóba került, hogy a fiatalembert „részletekben” szolgáltatják vissza családjának. Kezdetnek fél fülét küldték el egy csinos dobozban, azzal az ígérettel, hogy további halogatás esetén újabb ajándék érkezik. Erre azonban már nem került sor; a milliárdos a küldemény átvétele után, megelőzendő a hasonló csomagokat, gavallérosan fizetett. A most már fél fülű unoka pedig visszanyerte szabadságát, és visszatért a római aranyifjúság soraiba.

Déry szellemes iróniával, groteszk ötletekkel fűszerezve meséli el az ismert bűnügyi történetet. Érezhető élvezettel színezi ki az emberrablók fogságába került dúsgazdag csemete, nála ifj. Hamilton György élményeit, a banditák és a szorongó család üzleti tárgyalásait a váltásdíj összegéről, a milliárdos egyéniségét és életmódját. Ironikus ábrázolása arra akarja felhívni figyelmünket, hogy a világban képtelenségek nyertek polgárjogot. A banditizmus, az emberrablás, a terror manapság egyfajta iparággá, mondhatni szolid üzleti tevékenységgé változott. A banditák egyik főnöke, különben megnyerő modorú hölgy, készségesen el is magyarázza az üzleti koncepciót. „Pretium affectionisod van, fiam — világosítja fel az ifjút —, legalábbis kereskedelmi igazgatónk becslése szerint. Nem érsz annyit, mint, tegyük fel, az a Vermeer-festmény, amely legutóbb kilencmillió dollárért kelt el; inkább egy tubákosszelencéhez hasonlíthatnának, amelynek semmi haszna, de az ember szereti, mert a dedapjától örökölte.” Az emberrablás és zsarolás pusztán kereskedelmi ügyletet jelent, az áldozat megcsonkítását sem szadista ösztönök okozzák, hanem a józan üzleti megfontolás, amely a kiszemelt vevőre, a remélt ár elérése érdekében, enyhe erkölcsi nyomást gyakorol.

Valamikor a bűnügyi krónikák véres fejezeteiben, a „pitavalók” borzongató lapjain lehetett olvasni hasonló történeteket. Ma a terror, a banditizmus az élet megszokott rendjéhez tartozik, legalábbis a nyugati világban, illetve a „harmadik világ” országaiban. És a tömegtájékoztató, közvélemény-alakító eszközök, a sajtó, a rádió, a televízió elfogadják ezt a megszokott rendet. Számukra a terror egyszerűen kívánatos szenzációt, vagyis üzleti lehetőséget jelent. Déry maró gúnnyal mutatja be azt a polgári sajtót, amely az ifjú Hamilton György szerencsétlen kalandját feltalálja